

The article considers the historical and contemporary context of Ukrainian person-centered psychotherapy, both in its medical aspect, and in psychological models. It is shown that the modern Ukrainian psychotherapy, relying on the rich experience of the past and widening the exchange of theories and practices in the present, has received a mighty drive. It is found out that there is extensive research only of certain types of psychosomatic and somatic diseases (mainly cardiovascular and gastro), much less attention has been given to other, no less important, and common (neurodermatitis, hyperthyroidism, and so on) in Ukraine. It is noted that the actual experience of using the methods of psychotherapy in the treatment of patients with psychosomatic profile indicates their high efficiency, which manifests itself in reduction of the fear, anxiety, mental and emotional stress, in disappearance of psychosomatic symptoms. At the same time, early detection and adequate diagnosis of psychosomatic diseases are critical to successful treatment and a favorable prognosis. It is shown that the majority of researchers engaged in psychotherapeutic aspects tend to stop only at characteristic features of patients with psychosomatic profile, without further attempting to develop programs of psychotherapeutic work in order to optimize a patient's condition. However, it is noted that endless possibilities are opened for the Ukrainian psychologists in the field of research related to person-centered psychotherapy, based on the available working material, the prospects for international cooperation and the availability of a huge clinical base.

Keywords: person-centered psychotherapy, physical illness, psychology, diagnosis, personality.

Подано до редакції 10.07.14

УДК: 159.922.73

М. В. Максимов

СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена висвітленню проблем становлення національної ідентичності в умовах міжкультурної комунікації. Представлено визначення психологічної сутності феномену міжкультурної комунікації та національного характеру. Розкрито вплив фольклору, музики, мистецтва та релігії на становлення національної ідентичності. Визначено чинники формування національного характеру українців.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, національна ідентичність, особистість, становлення, національний характер, фольклор, мистецтво.

Процес глобалізації, що бурхливо розгортається у світі протягом ХХІ ст., призводить до стирання етнічних меж та уніфікації культур. Це спричиняє природну захисну реакцію представників різних національностей, їх прагнення до культурного самоствердження та збереження власних культурних цінностей. Діапазон протидії процесу стандартизації є достатньо широким: від пасивного ігнорування цінностей інших культур до активної, на державному рівні, протидії їх розповсюдженню. Тому ми спостерігаємо численні етно-релігійні конфлікти, націоналістичні рухи, “фундаменталістські” революції. Крайньою формою порушеної міжкультурної комунікації є явище тероризму.

Водночас відбувається перенесення міжкультурного спілкування у віртуальну реальність (насамперед в Інтернет), поширення транснаціональних корпорацій, що змушує навіть далеких від цієї проблематики осіб замислюватись над формуванням навичок успішного спілкування з представниками інших культур.

Результатом глобалізації є також те, що протягом свого життя людина мимоволі стикається з проявами інших культур – зустрічається з ними через продукти мистецтва, спілкується в Інтернеті, подорожує, працює у мультикультурному середовищі; збільшилася також можливість трудової міграції та шлюбів з іноземцями. Безпосередній контакт з іншою культурою приводить до усвідомлення культурних розбіжностей: на рівні побутових предметів, одягу, їжі; в усталених традиціях та поведінкових нормах; у засобах спілкування та сприйнятті часу та простору; у системі цінностей та

переконань; у ставленні до самих себе та представників інших культур; у розумінні своєї місії щодо всього людства. Іноді кількість та якість цих розбіжностей може бути істотним бар’єром на шляху до взаєморозуміння.

Міжкультурна комунікація – це процес взаємодії між людьми, які належать до різних культур (або субкультур) та усвідомлюють цю розбіжність в процесі спілкування. Ефективна міжкультурна комунікація можлива лише за умов мотивації діалогу та розуміння і поваги до світоглядних особливостей іншої людини.

Міжкультурна комунікація як така супроводжувала майже всю історію розвитку людства. Вона проявлялася у війнах, торгівлі та шлюбних стосунках. Історично до “своїх” належали представники власного роду, поруч жили ті, хто мав схожу культуру та розмовляв зрозумілою мовою, а далі – починалася територія “чужих”, яких не завжди та не всюди взагалі вважали людьми. Тому найчастішою формою комунікації були бойові дії та грабіжницькі напади. З розвитком торгівлі виникла необхідність розуміти та враховувати традиції і цінності представників інших культур; з’являються перекладачі та одиниці обміну товаром.

У вітчизняній науці і системі освіти ініціаторами вивчення міжкультурної комунікації стали викладачі іноземних мов, які першими усвідомили, що для ефективного спілкування з представниками інших культур недостатньо одного володіння іноземною мовою. Практика спілкування з іноземцями довела, що навіть глибокі знання іноземної мови не виключають непорозуміння і конфліктів з носіями цієї мови. Тому

викладання іноземних мов у багатьох вузах доповнилося предметом “Країнознавство”, який знайомить студентів з історією, звичаями, традиціями, соціальною організацією країни досліджуваної мови. Однак, як показала практика, тільки аудиторного (теоретичного) знайомства з відповідною культурою виявляється недостатньо для безконфліктного спілкування з її представниками. Сьогодні стало очевидним, що успішні та ефективні контакти з представниками інших культур неможливі без практичних навичок у міжкультурному спілкуванні.

Одним з основних понять, за допомогою яких сучасна наука осмислює комплекс етнічних і національних проблем, є «національний характер». Національний характер, будучи за своєю природою одним з компонентів національної психології, тобто суб'єктивним феноменом, проте, знаходить своє матеріальне втілення, тобто виявляється в різних сферах життєдіяльності етносу, що включає в себе: звичаї, традиції, ритуали, обряди, побут, повсякденне сімейне життя і міжетнічне спілкування; різні галузі матеріальної і духовної культури – живопис, музика, література; усна народна творчість – фольклор, прислів'я, приказки, а також прикладне мистецтво, архітектура, скульптура та ін.

Феномен національного характеру має безліч форм прояву, з яких в більшій мірі вивчені мова (як розмовна, так і мова жестів, поз, дистанцій спілкування) і ментальність і практично не вивчені художні форми втілення національного характеру, зокрема, танець, музика, співи. Проте, самі ці різновиди мистецтва є частиною обряду і ритуалу, святково-розважальної та професійної художньої культури. Вони втілюють синтез пластики, руху і музики і, можливо, не менш адекватно, ніж мова, національне начало культури, національний характер.

Одним з найважливіших факторів становлення національного характеру є фольклор, усна народна творчість. Фольклор – це найнадійніше джерело, тому що являє собою колективну творчість і позбавлений суб'єктивізму авторських творів. Стародавні легенди і сказання дозволяють не тільки зрозуміти історію народу, а й усвідомити характер його сподівань, ідеалів, систему його моральних і соціальних цінностей; тип героїв, які фігурують у оповідях, дуже багато що говорить про загальний дух народу. Епос відображає і систему виховання дітей, і ставлення до влади, і ставлення до праці, і взаємини між чоловіком і жінкою, тобто самий широкий спектр суспільних відносин.

В плані розкриття чинників становлення національного характеру потрібно зважати на однаковість структури фольклору. Йдеться про те, що в центрі епічних творів народної творчості є постать герою. Справжній Герой: богатир, могутній красень, у сучасній термінології – супермен, який захищає свій народ від усіх зол: від драконів, чудовиськ, стихійних лих і ворожих військ. Крім надприродних якостей та здібностей, у нього нерідко є чарівний кінч, чарівний меч або інший чудовий предмет. Він – влучний стрілець з лука, як Робін Гуд, і володіє неперевершеною силою, як Ілля Муромець. У такому герої втілена вічна мрія народу про сильного і справедливого захисника, який покарає кривдників. Російський фольклор віддав данину таким героям в баладах, де російські богатирі захищають свою землю з тим

же завзяттям і успіхом, що й герої “Калевали”, і Давид Сасунський, і витязь у тигровій шкурі.

Не менше значення, ніж вивчення впливу народного епосу на становлення національної ідентичності має аналіз різних видів національного мистецтва – образотворчого мистецтва, музики, живопису і т. д. Те, що в будь-якому виді мистецтва, як професійному, так і, особливо, народному проявляються характерні особливості народу, його психічного складу – істина досить стара. Народні танці дуже різні: іспанець танцює не так, як швейцарець, шотландець, не так, як німець, українець не так, як француз чи азіат. У одного народу танець наче говорить, у іншого – відсторонений; у одного – скажений, розгульний, в іншого – спокійний; у одного – напружений, складний, у іншого – легкий, повітряний. Звідки народилося таке розмаїття танців? Воно народилося з характеру народу, його життя і способу занять. Народ, який провів гордовите і войовниче життя, виражає ту ж гордість у своєму танці; у народу безтурботного і вільного та ж безмежна воля і поетичне самозабуття відображаються в танцях; народ південного клімату залишив у своєму національному танці ту ж пристрасть і ревності. Які теми висвітлюються в мистецтві, як трактуються різні сторони суспільного і особистого життя, яка символіка художніх образів – все це представляє собою деяку цілісність, розшифровка якої дуже багато що говорить нам про характер народу, який створив відповідне мистецтво. Особливо цінно при цьому комплексне вивчення, коли беруться паралельно живопис, музика, скульптура, архітектура, література і простежуються загальні риси, що виражаються в різних видах мистецтва.

Отже, традиції і звичаї, що склались під впливом певних історико-культурних факторів, передають від покоління до покоління духовні цінності, ідеали. Такий механізм лежить в основі становлення національного характеру.

Мета дослідження – визначити роль модифікованої архетипної основи національної культури як прояву колективного несвідомого та фактору ефективності міжкультурної комунікації.

Оформившись у XIV ст. з соціально-психологічного почуття “ми – українці”, українська самосвідомість об'єднувалась навколо ідеї національного самовизначення. Протистояння володарюванню литовських князів, Польщі та Росії, а на Західних Землях і Австро-Угорщини, породжувало в характерах людей ідею свободи, протест, активність дій, а з іншого боку – риси пригнобленого кріпака, очікування “правди” ззовні. Таке очікування у стані власної безпорадності, неспроможності активно діяти в боротьбі за свободу, стимулює фантазію, посилену діяльність уяви, емоційність. Внутрішня емоційна енергія і загальмованість зовнішніх дій формують інтровертизм як особливу рису характеру, що відзначається духовним пошуком, роздумами, заглибленням у свій внутрішній світ. На інтровертизм як рису українського характеру вказували О.Кульчицький [2], В.Янів [3].

Саме інтровертованість українського характеру можна пояснити замилювано-мрійливе ставлення наших людей до природи, піклування про красу взаємин, добробут і порядність. Інтровертованість української душі і характеру проявляється і в певних особливостях

української релігійності. М.Костомаров писав, що в релігійності українців домінують тайні роздуми про промисел, про себе, сердечний потяг до духовного, таємничого і відрядного світу [1]. Вроджену емоційність, більше того пристрасність українського характеру, як внутрішню (ендогенну) рису О.Кульчицький виводить із впливу прекрасної української землі – доброго, ласкавого, щедрого, плідного чорнозему. На думку О.Кульчицького така земля не може не впливати на підсвідомі структури психіки тих, хто на ній працює [2]. В іншій праці Кульчицький пропонує глибше вивчити геопсихічні чинники, що впливають на формування української душі. Завдяки зануренню в краєвид людина зливається з ним внутрішньо, піднімається уявним внутрішнім зусиллям разом з узгір'ям вгору, чи розлягається степом, що залишає психічні наслідки, які оформлюють душу. Виходячи з такої теорії, можна говорити про певні особливості характерів "сина степу", "людини лісу", "верховинця" та ін.

Однією з історико-культурних та геополітичних причин розвитку в українському характері співчутливості, співпереживань і відчуження чужого болю як власного, того, що тепер об'єднано в поняття емпатії, є те, що сам український народ пережив багато страждань і мук. Саме той, хто пережив страждання і муки, здатний зрозуміти іншого, що потрапив у таке ж саме становище. Будучи протягом століть гнобленим, недооціненим, офіційно позбавленим багатьох самостійних прав, тепер український народ такий високочутливий до всього, що діється в світі.

Аналізуючи етнопсихологічні погляди М.Костомарова, який основною рисою українця називає перевагу особистого над суспільним (на відміну від росіян, яким притаманна перевага суспільного над особистим), В.Янів зазначає, що в українців присутня виразна ворожість до всякого колективізму [1]. Також В.Янів стверджує, що українець – це людина "малих гуртів", в якій він безпосередньо втрає. Він добре розуміє сім'ю, братство, громаду і мало "великі спільноти". Одночасно ті ж історико-культурні та геополітичні умови формували в характері українців і такі риси, як дух бунтарства проти несправедливості, який скріплюється ще й тенденцією до анархізму, який є ушляхетнений ідеалом визвольної боротьби. Говорячи про належність українського народу до "індивідуалістичного культурного циклу", В.Янів стверджував, що українець заглиблений у собі і, маючи відчуття гідності, він прямує до повалення всяких обмежень особистої свободи, в тому числі до нівеляції соціальних перешкод. Неохота коритися волі іншого йде так далеко, що комплементарне прямування до самовияву – нахил підпорядкуватися – в українця від природи слабо розвинений. Тут же автор пояснює основну причину цього анархізму, розкриває історичні умови його формування. Ця остання властивість характеру (неохота коритися волі іншого) ще більше поглибилася у результаті століть неволі, коли творчий спротив набирив ознак чесноти.

Історична боротьба проти насильства над собою, над нацією, прагнення до рівності з іншими народами породили і закріпили індивідуалістичний код цінностей, характерний українському народу. Він стимулює мотивацію досягнень, особисту незалежність, впевненість, звичку опиратись лише на свої сили. Українському народові вла-

стива індивідуальна форма покладання мети та особиста відповідальність за наслідки реалізації цілей. Це явище прогресивне, бо воно є передумовою появи людини, здатної до свідомого створення нового громадянського суспільства.

Майже всі дослідники української ментальності не обминають таких рис українського характеру, як висока емоційність, чуттєвість та ліризм. Ці особливості нашої вдачі є божим даром, бо саме вони визначають людяність особи і є основою її творчості. Українська емоційність є одним з архетипів колективного несвідомого, образ ласкавої, плідної Землі, збагачений віковим спільним досвідом співжиття хліборобського народу з доброю неньою-Землею. Цей образ сильно впливає на життя та позначається і виявляється в поетичній творчості. Образ плідної землі, українського чорнозему, спрямовує світосприймальні настанови людини, відвертає їх від агресивної активності в напрямі «м'якої, мрійливої забарвленості пасивної споглядальності». Звідси і одне з пояснень м'якості українського характеру, відсутності явно вираженої агресивності у світовідчутті українців.

Важливим є також розгляд українського романтизму як самобутньої національної риси характеру. Феномен українського романтичного світорозуміння, специфіка проявів романтичного світогляду та його вплив на формування національної ідентичності слід розглянути більш докладно. Риси українського національного характеру – романтизм, мрійливість, чутливість та чуйність, меланхолійність, сентименталізм є запорукою схильності до творчості, глибоких особистісних переживань, пов'язаних з можливістю швидкого емоційного відгуку. Ці риси свідчать не тільки про музичну обдарованість нації, а й гарантують успішність музичної діяльності у будь-якому її вигляді. Музикальність українців – це передусім специфічно "музичний" у філософському розумінні засіб світосприйняття. Звукові феномени, найпростіші закономірності українських музичних структур перетворюються на символічні форми, міфологізовані метафори духовного досвіду, на універсальні умоглядні структури, достатньо місткі для вміщення різнохарактерного змісту, вираження того чи іншого смислу. Активне функціонування музики в українській культурі, "музичність" поданих у такий спосіб результатів мислення не є перешкодою для їх осмислення. Наявність досвіду активного музичного сприйняття перетворює сферу музичного на загальний семантичний простір.

Отже, формування національної ідентичності українців, що зумовлено їх ментальними особливостями відображено і в зразках нашої музичної культури. Виявляючи типологічну подібність із художніми феноменами перехідності, культура українського романтизму втілює специфіку національного художнього образу світу, функціонуючи невід'ємно від національного характеру, складники якого тісно пов'язані між собою у єдиному психологічному комплексі.

Наступний аспект становлення аналізу ментальності українського народу – віра в Бога. Тут чітко простежується зв'язок української релігійності з національною культурою. Саме українське православ'я – інститут публічного та духовного життя народу сприяло розвиткові особистості як пересічних громадян, так і діячів культури, науки, мистецтва. Разом з цим можна

стверджувати, що християнство і традиції українського народу зумовлені вкоріненими у підґрунтя підсвідомості рисами характеру, зокрема, глибинним відчуттям наявності вищої сили, справедливості, вічності життя, потребою внутрішньої гармонії; інтровертованістю та прихованістю особистого життя; споглядальним ставленням до дійсності; пріоритетом міжособистісних контактів і взаємин. Розквіту релігійної свідомості сприяють також властиві українському народові терпіння, покірливість, невоювничість, що відповідають засадам християнського світу. Релігійність українців є неодмінною константою

етнопсихологічної структури.

Висновки. Становлення національної ідентичності українців має глибинні витoki як в історичному, так і в психологічному плані. Роль модифікованої архетипічної основи нашої національної культури є важливим фактором становлення міжкультурної комунікації. Труднощі в процесі міжкультурної комунікації є проявом колективного несвідомого, що спричиняє відмінності світосприйняття українців та представників деяких інших етносів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костомаров Н. И. Мысли о федеративном начале в древней Руси / Н. И. Костомаров. – М. – 441 с.

2. Кульчицький Олександр // Енциклопедія українознавства: Словникова частина. – К., 1996. —

Т.4 — 1235 с.

3. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Упоряд. М. Шафовал. – К.: Знання, 2006. – 344 с.

REFERENCES

1. Kostomarov, N. I. Mysli o federativnom nachale v drevney Rusi [*Thoughts at the Federal principle in ancient Rus*]. Moscow [in Russian].

2. Kulchytskyi, O. (1996). *Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova chastyna* [*Encyclopedia of Ukraine:*

Dictionary part]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Yaniv, V. (2006). *Narysy do istorii ukrainiskoi etnopsykholohii* [*Essays on the history of Ukrainian ethnic psychology*]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

М. В. Максимов

СТАНОВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Статья освещает проблемы становления национальной идентичности в условиях межкультурной коммуникации. Представлены определения психологической сущности феномена межкультурной коммуникации и национального характера. Раскрыто влияние фольклора, музыки, искусства и религии на становление национальной идентичности. Определены факторы формирования национального характера украинцев. Формирование национальной идентичности украинцев имеет глубокие корни, как в историческом, так и в психологическом контексте. Роль модифицированной архетипичной основы нашей национальной культуры является важным фактором становления межкультурной коммуникации. Трудности в процессе межкультурной коммуникации являются проявлением коллективного бессознательного, что вызывает различия в восприятии украинцев и представителей некоторых других этнических групп.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, национальная идентичность, личность, становление, национальный характер, фольклор, искусство.

М. V. Maksymov

FORMATION OF NATIONAL IDENTITY UNDER CONDITIONS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

The article is devoted to highlighting the problems of national identity in terms of intercultural communication. It presents psychological definition of the intercultural communication phenomenon and its national character. It reveals the influence of folklore, music, art and religion on the formation of national identity. The factors of Ukrainian national character formation are described. The phenomenon of the national character has many manifestations, the most studied of which are a language (both spoken, sign and body language, etc.) and mentality, and almost not studied art forms of national character embodiment including dance, music and singing. However, most of these kinds of art are a part of customs and rituals, festive entertainment and professional artistic culture. They embody the synthesis of plastics, motions and music and may be as much adequate as the language, the national culture principle and the national character. Studying the intercultural communication in our domestic science and education system was initiated by the teachers of foreign languages who had first realized that the knowledge of foreign languages is not enough to communicate effectively with representatives of other cultures. The practice of communicating with foreigners proved that even deep knowledge of foreign languages doesn't exclude misunderstanding and conflicts with the native speakers. Formation of the national identity of Ukrainians has deep roots in the historical as well as in psychological contexts. The role of modified archetypal basis of our national culture is an important factor of intercultural communication formation. Difficulties in the process of intercultural communication are a manifestation of the collective unconscious which causes differences in the perception of Ukrainians and representatives of other ethnic groups.

Keywords: intercultural communication, national identity, personality, development, national character, folklore, art.

Подано до редакції 11.07.14